

12.04.2023

Väreillä on väliä!

Susanna Niiranen, Maare Paloheimo ja Merja Uotila

Värjät liottavat kangasta punaisessa väriliuoksessa. Käsikirjoituksen kuvitusta teoksesta Bartholomaeus Anglicus, *Des proprietes des choses II* (1482). British Library, Royal MS 15 E III, f. 269.

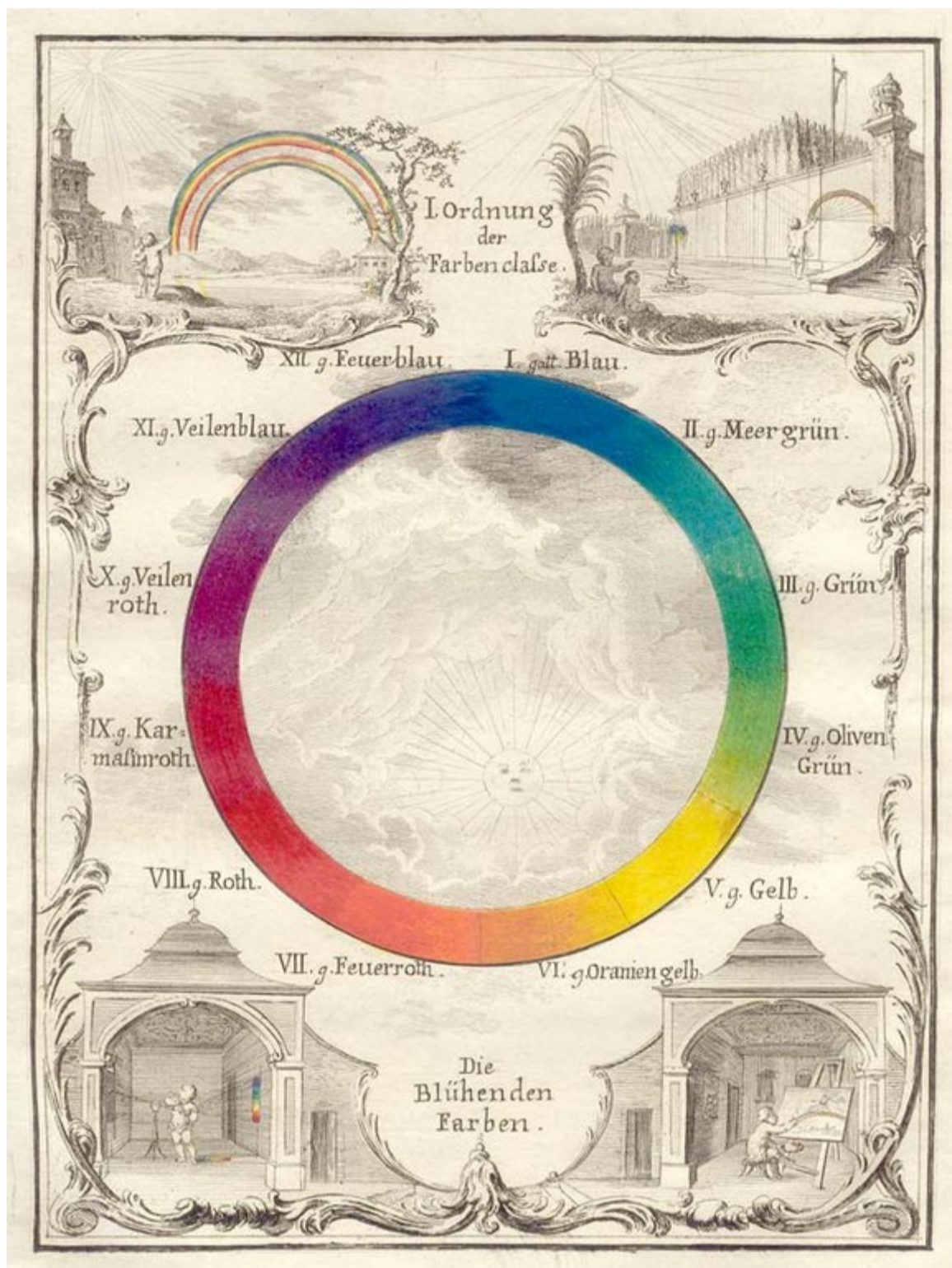
Esimodernina aikana ihmisten pukeutumista säätelivät ammatti, sosiaaliryhmä, sukupuoli, uskonto ja ikä. Sosiaalisten käytänteiden lisäksi pukeutumista säädeltiin muun muassa ylellisyysäädöksillä. Niiden mukaan alemmat yhteiskuntaryhmät eivät saaneet ottaa liikaa vaikutteita ylemmiltä säädyiltä vaikkapa käyttämällä kalliita materiaaleja tai tiettyjä värejä, joita pidettiin heille sopimattomina. Esimerkiksi purppuranvärinen silkki, soopeliturkis ja kultakangas olivat sallittuja vain yläluokalle. Kirkkokin osallistui säätelyyn: 1700-luvun lopun Suomessa se suositti talonpojille värjäämätöntä tai kotona värjättyä vaatetusta, muuta pidettiin koreiluna.

Kun varallisuuden kasvun myötä ylellisyystarvikkeet tulivat myös vaurastuneen porvariston ulottuville, säätyihin sidotuilla säännöillä pyrittiin pitämään entistä yhteiskuntajärjestystä yllä. Vaikka ilmiantoja erityisesti naisten liian ylellisestä pukeutumisesta tehtiin, rajoituksia myös uhmattiin ja vastustettiin. Kaukokaupan laajeneminen ja sääty-yhteiskunnan mureneminen synnyttivät laajemman yhteiskunnallisen ja kulutuskulttuurin muutoksen, mihin värien osalta liittyivät tekstiilituotannon ja kemian kehitys. Värjät ja apteekkarit olivat kauppiaiden ohella avainasemassa tässä kehityksessä ja heidän rooliaan tutkimme Koneen Säätiön rahoittamassa kolmivuotisessa projektissa *Säädellyt sävyt: väriaineet, värjät ja välittäjät yhteiskunnallisen muutoksen kuvaajina 1400–1850*.

Tutkimus selvittää värjäreiden, apteekkareiden ja muiden värien kanssa tekemisissä olleiden ammattiryhmien suhtautumista väriaineisiin, niiden tuotantoon, kauppaan ja käyttöön renessanssista modernismin kynnykselle. Se lähtee liikkeelle renessanssin Firenzestä, joka oli 1400-luvulla eurooppalaisen tekstiilituotannon ja taiteen keskus. Siellä laadittiin jo varhain sekä alan työntekijöiden ohjeistuksia että värioppaita, jotka vaikuttivat suuresti myöhempään, Alppien pohjoispuolellekin leviäviin teksteihin. Kun uusien väriraaka-aineiden "löytäminen" Aasiasta ja Amerikasta johtivat värien käytön lisääntymiseen, sama ilmiö toistui Ruotsissa ja Suomessa, mutta vasta 1700–1800-luvun taitteessa. Tämä näkyi esimerkiksi syvänsinistä väriä tuottaneen, trooppisen indigokasvin (*Indigofera tinctoria*) tuonnissa ja käytössä. Indigo syrjäytti eurooppalaisen, tekstiileistä helpommin haalistuvan värimorsingon (*Isatis tinctoria*). Kalliilla tuontiväreillä oli merkitystä statuksen luojina niin keskiajan Euroopassa kuin 1800-luvun Suomessa, vaikka kehitys olikin eritahtista. Tutkimus tuottaa uutta tietoa näistä muutoksista etenkin värjäreiden ja väriaineiden välittäjien – apteekkareiden ja kauppiaiden – näkökulmasta sekä värejä ja värjäystä koskevan tiedon leviämisen osalta. Suomen kehitystä tarkastellaan etenkin kansainvälisenä, Saksan ja Ruotsin kautta vaikutteita imevän Turun seudun sekä perifeerisenä pidetyn maaseudun osalta, missä värjäämöjen ja värjäreiden palvelusten kysyntä on ollut aiemmin uskottua laajempaa.

Näitä teemoja tutkimalla on mahdollista hahmottaa professioiden ja kulutuskulttuurin kehitystä, varallisuuden kasvua ja niiden taustalla vaikuttanutta laajempaa yhteiskunnallista muutosta pitkällä aikavälillä. Nykyisessä globaalissa maailmassa värien alkuperä, tuotanto ja niiden aiemmat käyttöyhteydet ovat usein hämärtyneet, mutta värien käyttöä ohjaavat edelleen kulttuuriset normistot ja väriihin liitetyt merkitykset – ajatellaan vaikkapa suomalaisia hautajaisia tai akateemisia juhlia, joiden pääväri on edelleen musta. Mustan värin juhllisuus periytyy 1500-luvulta niin sanotusta espanjalaisesta muodista, jonka juuret olivat luostaripukeutumisessa. Musta oli eräs kalleimmista väreistä tuottaa ja sen juhlavuutta ja ankaruuttakin lisäsi uskonotien ajan hengellisyyden ja uskonpuhtauden korostaminen. Projektin paljastaa, tuliko mustasta myös rahvaan suosikkiväri!

Pitkän talven jälkeen kevään odotus ja valon määrän lisääntyminen suorastaan herkistää väreille. Pohjolassa kevään ensimmäiset kukat – yleensä kirkaankeltaiset leskenlehdet – ovat suuren ilon aihe. Vaikka luonnossa sävyt ovat vielä varsin valjuja, juhliitaan pääsiäistä – siellä, missä sitä juhliitaan – kuitenkin räiskyvin värein. Tipujen ja narsissien keltainen viittaa kevääseen ja uudelleen syntymiseen, vihreä niin ikään kevääseen ja kasvuvoimaan. Kristillisessä symboliikassakin käytössä ovat vahvat värit: kiirastorstain liturginen väri on violetti tai sininen ja pitkäperjantain väri on musta, jonka kautta siirrytään valoa kohti: kahden peräkkäisen pyhän valkoiseen, usein keltaisilla narsisseilla maustettuna. Värikästä kevättä!

Kirjoittajat ovat tutkijoita Historian ja etnologian laitoksella projektissa *Säädellyt sävyt: väriaineet, värjärit ja välittäjät yhteiskunnallisen muutoksen kuvaajina 1400–1850*. Projektin rahoittaja on Koneen Säätiön rahoittama 2023–2025.

Kuvituskuva: https://en.wikipedia.org/wiki/Color_theory#/media/File:020_schiffermueller1.jpg